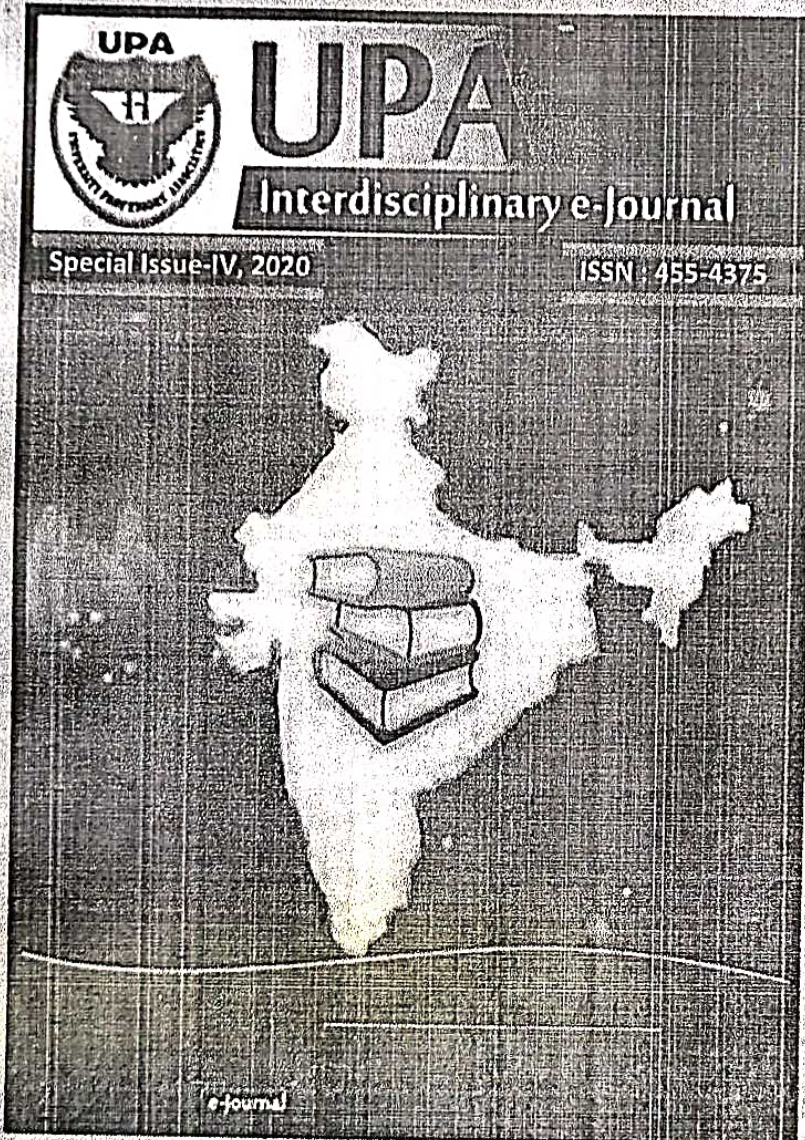

SPECIAL ISSUE - IV : JUNE - 2020

CHIEF EDITOR
Dr. Anil Dodewar

EDITORS
Prof. Akash Bele

EXECUTIVE EDITOR
Dr. Ishwar Wagh

PUBLISHED BY :
UPA Group Publication In
Association with University
Professors' Association. 38,
Mitra Nagar, Manewada
Cement Road, Nagpur-24.

CORPORATE OFFICE:
38, Mitra Nagar, Manewada
Cement Road, Nagpur-24.

PUBLICATION :
The UPA Interdisciplinary e-
journal is published
Bi-annually.

© All Rights Reserved.
The views expressed in this
publication are purely
personal judgments of the
authors and do not reflect the
views of Journal or the body,
under whose auspices the
journal is Published.

For downloading the Issue, Click the link given below

http://upa.org.in/ejournal_sp_iv

Visit : www.upa.org.in

Share your valuable feedback at

upanagpur@gmail.com

upajournal@gmail.com

UPA National Peer-Reviewed Interdisciplinary e-Journal

Published By
UPA Group Publication
In Association With
Smt. Rajkamal Tidke Mahavidyalaya, Mouda
Bar, Sheshrao Wankhede Arts & Commerce College

Khaparkheda

June-2020

37	डॉ. मंजुषा राजेंद्र ठाकरे अण्णासा साहेब गुंडेवार महाविद्यालय, नागपूर	कोविड-१९ महामारी आणि मजुरांशिवाय पंगु झालेले उद्योगक्षेत्रे
38	डॉ. संगीता कृष्णराव उमाले बॅ. शेषराव वानखेडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, खापरखेडा (नागपूर)	ऑनलाईन शिक्षणाचा फायदा व तोटा
39	डॉ. विशाल मालेकर प्रभाकरराव मामुलकर महाविद्यालय, कोरपना (चंद्रपूर)	कोविड-१९ चा भारताच्या आर्थिक विकासावर आणि रोजगारावरील परिणाम
40	प्रा. आर. बी. शेंडे लोकमान्य महाविद्यालय, वरोरा	पर्यावरणस्नेही समग्र आरोग्य धनसंपदा
41	डॉ. सुनंदा देशपांडे समर्थ महाविद्यालय, लाखनी	कोविड-१९ च्या स्थलांतरित कामगारावर परिणाम
42	प्रा. सुलभा स. वागदे शरदचंद्र कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय बुटीबोरी	कोविड-१९ : स्थलांतरित श्रमिक आणि अर्थव्यवस्था
43	डॉ. तात्याजी गेडाम नेवजाबाई हितकारिणी महाविद्यालय, ब्रम्हपुरी	कोविड-१९ च्या प्रकोपाचा बँकिंग क्षेत्रावर परिणाम तथा येस बँकेचे पुनरुज्जीवन
44	डॉ. अनिता महावादीवार भिवापूर महाविद्यालय, भिवापूर	कोविड-१९ चा कृषीक्षेत्रावर होणारा परिणाम
45	प्रा. सतीश जाधव न. प. शिवाजी महाविद्यालय, मोवाड	कोविड-१९ चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
46	प्रा. डॉ. राजू ढबाले अशोक मोहरकर कला व वाणिज्य महाविद्यालय, अड्याळ (भंडारा)	कोविड-१९ चा भारतात रोजगारावर होणारे परिणाम अभ्यासणे
47	डॉ. प्रीती काळे डॉ. प्रणया पाटील महिला महाविद्यालय, नागपूर	भारत, कोविड-१९ आणि बदलत चाललेली आर्थिक दैनंदिन जीवनशैली
48	डॉ. राजू अंबाडकर आर. बी. व्यास कला व वाणिज्य महाविद्यालय, कोंढाळी	कोरोना व्हायरसचे भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
49	प्रा. जगदीश वाटमोडे संताजी महाविद्यालय, नागपूर	कोविड-१९ चा ग्रामीण अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
50	डॉ. इंध्र वाघ श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर) प्राचार्य डॉ. आर. जी. टाले बॅ. शेषराव वानखेडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, खापरखेडा (नागपूर)	"Corona virus (COVID-19) चा भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील प्रभाव, विश्लेषणात्मक अध्ययन
51	डॉ. दिलीप चव्हाण एस. आर. बी. टी. महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना-१९ आणि समाजमनावर झालेला परिणाम
52	प्रा. डॉ. सुनील बोरकर श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना-१९ आणि आत्मनिर्भर भारताची संकल्पना (स्वदेशी)
53	डॉ. चुन्नीलाल साखारवाडे कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पेट्रोल पंप (जवाहरनगर)	कोरोना-१९ चा भारतीय उद्योग व अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
54	प्रा. डॉ. मुकुंदा भेंश्राम श्रीमती राजकमल बाबुराव तिडके महाविद्यालय, मौदा (नागपूर)	कोरोना प्रादुर्भावातून भारतीय अर्थव्यवस्थेची उभारी
55	सुनील घुगल तायवाडे कॉलेज, कोरडी (नागपूर)	कोरोना (कोविड-१९) चा मानवी आरोग्य व भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील परिणाम
56	डॉ. महेंद्र गावंडे नारायणराव काळे स्मृती मॉडेल कॉलेज, कारंजा (धा.) (वर्धा)	कोरोना विषाणूच्या महामारीचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर परिणाम
57	प्रा डॉ जे एस हटवार आर्ट्स अँड कॉमर्स नाईट कॉलेज नागपूर	ऑनलाईन शिक्षणाचे फायदे आणि तोटे

कोव्हीड – 19 चा कृषी क्षेत्रावर होणारा परिणाम

प्रा. डॉ. अनिता वि. महावादीवार

साहाय्यक अधिव्याख्याता

भिवापूर महाविद्यालय,

भिवापूर

Email : mahawadiwar.anita@gmail.com

प्रास्ताविक:

भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा म्हणजे कृषी होय. पूर्वी शेती या मुख्य व्यवसायाला केंद्रस्थानी ठेवून इतर व्यवसाय व सेवांची वाढ झाली होती; त्यामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत खेडे हा घटक बऱ्याच अंशी स्वयंपूर्ण होता. विकसनशील अर्थव्यवस्थेच्या विकासामध्ये शेतीचे व तिच्या विकासाचे स्थान याबाबत विविध मतमतांतरे ऐकायला मिळतात. परंतु शेतीचे हे महत्त्व नाकारता येणे शक्य नाही. कारण जागतिक लोकसंख्येचा विचार करता अद्यापही बहुसंख्य लोक उपजीविकेसाठी शेतीवर अवलंबून आहेत. मानवाची प्राथमिक गरज-अन्न कृषी क्षेत्रच पूर्ण करते आणि अनेक उद्योगांना लागणारा कच्चा माल पुरविण्याचे काम शेतीतून होते. शेतीच्या विकासाशिवाय अनेक उद्योगांचाही विकास होणे शक्य नाही. एवढेच नव्हे तर खते, अवजारे, कीटकनाशके यासारखे काही उद्योग विकसित होणे शेतीच्या विकासासाठी आवश्यक ठरते. या दोन्हीच्या विकासाचा संबंध पुन्हा दळणवळण व इतर सेवांच्या विकासाशी येतो. म्हणजे या तिन्ही क्षेत्रांचा विकास परस्परांवर अवलंबून आहे. भारतासारख्या देशात मात्र असे दिसून येते की बराच विकास होऊन सुध्दा शेतीमधील परिस्थितीनुसार अर्थव्यवस्थेची गती प्रभावित होत आहे. नियोजनाच्या प्रारंभी जेव्हा शेतीच्या विकासाला कमी महत्त्व दिले तेव्हा त्याचे परिणाम तिसऱ्या योजनेच्या काळात दिसून आले. अलीकडील काळातसुध्दा शेतीमधील उपायांचा परिणाम संपूर्ण अर्थव्यवस्थेवर झाला होता. म्हणूनच दहाव्या पंचवार्षिक योजनेलाही हे मान्य करावे लागले की आपल्या गतिमान विकासासाठी शेतीचा विकास होणे अतिशय आवश्यक आहे.

भारत स्वतंत्र झाला त्यावेळी शेतीचे स्वरूप मागासलेले होते. केवळ जीवन निर्वाहाचे एक साधन म्हणून शेतीकडे पाहिले जात होते. शेतीचे व्यावसायिकीकरण मोठ्या प्रमाणावर झाले नव्हते. अर्थव्यवस्थेत पैशाचा वापर बराच कमी होता. शेतकऱ्यांच्या एकूण उपभोगापैकी 45 टक्के उपभोग हा त्यांनी स्वतःच निर्माण केलेल्या उत्पादनाचा होता. पुढे सरकारच्या प्रयत्नांमुळे तसेच हरितक्रांतीच्या प्रवर्तनामुळे हळूहळू

शेतीकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलू लागला. हेच महत्त्व लक्षात घेतल्यास भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीचे महत्त्व नाकारता येत नाही. अशा या कृषीप्रधान असणा-या भारतात 2020 या वर्षात कोरोना विषाणूचा उद्रेक झाला. आणि संपूर्ण कृषी क्षेत्र या कोरोना विषाणूच्या प्रादूर्भावाने प्रभावित झाले. जणूकाही आमची ग्रामीण अर्थव्यवस्थाच कोलमडली असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही. तेव्हा या कोरोना विषाणूची ओळख करवून घेणे अभ्यासाच्या दृष्टिकोनातून तितकेच महत्वाचे ठरते.

अध्ययनाची उद्दिष्ट्ये:

1. कोरोना विषाणूच्या उत्पत्तीचा अभ्यास करणे.
2. भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीच्या महत्वावर प्रकाश टाकणे.
3. देशातील एकूण लोकसंख्येशी ग्रामीण लोकसंख्येची तुलना करणे.
4. कृषी क्षेत्रावर होणाऱ्या प्रभावांचा अभ्यास करणे.

कोरोना विषाणूची उत्पत्ती व भारतातील प्रवेश:

कोरोना व्हायरस हे कंद आकाराच्या पृष्ठभागाचा अंदाजानुसार मोठा प्लिओफॉर्मिक गोलाकार कण आहेत. व्हायरस कणांचा व्यास सुमारे 120 एनएम (Nanometer) आहे. विद्युत परमाणू सूक्ष्म आलेखमधील विषाणूंचा लिफाफा विद्युतपरमाणू दाट कवच असलेली एक वेगळी जोडी म्हणून दिसून येते. कोरोना व्हायरस हा विषाणूंचा एक गट आहे. या व्हायरसमुळे सस्तन प्राण्यांना आणि पक्ष्यांना विविध रोग होतात. यात गायींना व डुकरांना होणाऱ्या अतिसाराचा आणि कोंबड्यांना होणाऱ्या श्वसन रोगांचा समावेश आहे. या विषाणूंचा प्रसार मानवामध्ये श्वसन संसर्गाने होतो. हे संसर्ग बन्याचदा सौम्य परंतु संभाव्य प्राणघातक असतात.

कोरोना व्हायरस पहिल्यांदा 1930 च्या दशकात सापडले. जेव्हा संसर्गजन्य ब्रॉन्कायटीस विषाणूमुळे (आयबीव्ही) पाळीव कोंबड्यांना तीव्र श्वसन संसर्ग झाल्याचे दिसून आले. 1940 च्या दशकात माऊस हेपेटायटीस व्हायरस (एमएचव्ही) आणि ट्रान्समिसिबल, गॅस्ट्रोएन्टेरिटिस व्हायरस (टीजीईव्ही) आणखी दोन प्राणी कॉर्नोव्हायरस अलग ठेवण्यात आले. 1960 च्या दशकात मानवी कोरोनाव्हायरस सापडले. सर्वात आधी अभ्यास केलेला सामान्य सर्दी असलेल्या मानवी रूग्णांद्वारे होतो. ज्याला नंतर मानवी कोरोनाव्हायरस 229 इ आणि ह्युमन कोरोना व्हायरस ओसी 43 ओसी असे नाव देण्यात आले. माणसामध्ये सार्स-सीओव्हीए 2003 मध्ये एचसीओव्ही एनएल 63, 2004 मध्ये एचकेयू 1, 2012 मध्ये मेर्स-सीओव्ही आणि 2019 मध्ये एसएआरएस-कोव्ह-2 यासह इतर मानवी कोरोना व्हायरस ओळखले गेले. यापैकी बहुतेकांना श्वसनमार्गांच्या गंभीर आजारांचे संक्रमण होते.

कोरोना व्हायरसच्या संसर्गाची लक्षणे:

कोरोनाची सर्वात सामान्य लक्षणे म्हणजे ताप, थकवा आणि कोरडा खोकला. काही रुग्णांना वेदना, अनुनासिक रक्तसंचय, वाहणारे नाक, घसा खवखवणे किंवा अतिसार होऊ शकतो. ही लक्षणे सहसा सौम्य असतात आणि हळूहळू सुरु होतात. काही लोकांना संसर्ग होतो पण त्यांच्यात कोणतीही लक्षणे दिसत नाहीत. आणि त्यांना बरे वाटत नाही. साधारण 80% लोक विशेष उपचार न घेता या आजारातून बरे होतात. कोरोना होणाऱ्या प्रत्येक 6 पैकी 1 व्यक्ती गंभीर आजारी पडते. आणि तिला श्वास घेण्याचा त्रास होतो. वृद्ध लोक आणि उच्च रक्तदाब, हृदयरोग किंवा मधुमेह यासारख्या मूलभूत वैद्यकीय समस्या असलेल्या लोकांना गंभीर आजार होण्याची शक्यता असते.

2019-2020 मधील कोरोनाचा प्रवास:

2019 मध्ये कोरोना व्हायरसचा एक उपप्रकार चीनमधील वूहान शहरात आढळून आला. यालाच कोव्हीड -19 असे नाव देण्यात आले. सुरुवातीस वूहान व आसपासच्या प्रदेशात पसरलेला हा विषाणू त्याच्या इतर उपप्रकारांपेक्षा अधिक तीव्रतेचा असून याने रोग्यांच्या मरण्याचे प्रमाण मोठे आहे. 13 मार्च, 2020 अखेर जगात 1,32,758 जणांना या आजाराची लागण झाली असून एकूण 4955 जणांचा मृत्यू झाला आहे. एकूण 122 देशांमध्ये या आजाराचा प्रसार झाला आहे. चीनमधील हुबे प्रांतात या आजारामुळे सर्वाधिक बळी गेलेले आहेत. हुबे प्रांतातील वूहान शहरातून या विषाणूची लागण सुरु झाली .6 एप्रिल, 2020 अखेर जगात एकूण 67,594 जगांचा मृत्यू झाला आहे. यापैकी युरोपीय देशात 49,479 तर अमेरिकेत 9680 मृत्यू झाले आहेत. जून महिन्यातील आकडेवारी वधितल्यास आणखी वाढलेलीच दिसेल. पुढे हळूहळू या कोरोना विषाणुने भारतातील केरळ राज्यात प्रवेश केला. आणि संपूर्ण भारतभर या कोरोनाने विळखा घातला. हळूहळू महाराष्ट्रातील पुणे शहरात कोरोनाने प्रवेश केला. आज महाराष्ट्रात मुंबईमध्ये सर्वात जास्त कोरोनाबाधितांची संख्या असलेली दिसून येते. आधीच जेमतेम साधारण वाटचाल करणाऱ्या या अर्थव्यवस्थेचे सर्वच क्षेत्र प्रभावित केले. यातून कृषी क्षेत्र सुध्दा सुटले नाही. अर्थव्यवस्थेचे हे प्राथमिक क्षेत्र आहे. या प्राथमिक क्षेत्रात शेतकरी, शेतमजूर यांचा समावेश होतो. कसेवसे उमेदीने जगणारा आमचा हा शेतकरी कोरोनाच्या आगमनामुळे अगदी हवालदिल झालेला दिसतो. वर्तमानातील कोरोनाच्या घेतलेल्या आढाव्यावरून देशातील 4 जून, 2020 पर्यंतची आकडेवारी वधितल्यास असे दिसून येते की, देशात एकूण कोरोना बाधितांची संख्या ही 1,06,737 असून 1,04,107 कोरोना मुक्त झाले. तर कोरोनामुळे मृत्यु पावलेल्यांची संख्या 6075 असल्याची दिसून येते. कृषी अर्थव्यवस्था असणाऱ्या या भारत देशातील प्रभावित झालेले कृषी क्षेत्र बघता एक चिंतनीय बाब आहे असेच म्हणावे लागेल. कारण देशाच्या एकूण जीडीपीतील कृषीचा हिस्सा 14.3% आहे तर महाराष्ट्रात हेच प्रमाण 13% आहे. देशात असणाऱ्या

एकूण लोकसंख्येच्या 50% लोकसंख्या ही कृषीवर अवलंबून आहे. तर महाराष्ट्रात सुध्दा कृषीवर अवलंबून असणाऱ्यांचे प्रमाण जवळ जवळ असेच आहे. याशिवाय उर्वरित महत्त्व आहेत ते वेगळेच.

भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीचे महत्त्व:

1. राष्ट्रीय उत्पन्नात शेतीचा हिस्सा:

केंद्रीय सांख्यिकी संघटनेद्वारा उपलब्ध असलेल्या आकडेवारीवरून स्पष्ट होते की, देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यावर 1950-51 ते 1960-61 या दशकात देशाच्या एकूण उत्पादनात शेती उत्पादनाचा वाटा 52 टक्के ते 55 टक्के या दरम्यान होता. परंतु सद्यस्थितीत मात्र देशाच्या एकूण उत्पादनात शेती उत्पादनाचा वाटा कमी झाला असला तरी शेतीच्या मानाने उद्योग किंवा सेवा क्षेत्राचा हिस्सा अद्यापही कमी आहे.

2. भारतीय शेती व रोजगार:

भारतात अजूनही जवळपास दोन-तृतीयांश लोकांना पोसणारा शेती हा व्यवसाय आहे. भारतात शेतीवरील हे अवलंबित्व घटण्याची प्रवृत्ती असली तरी हा घटण्याचा वेग मात्र कमी आहे. अमेरिका, फ्रांस, ऑस्ट्रेलिया या विकसित देशांच्या तुलनेत अल्पविकसित देशात शेतीत कामावर असणाऱ्यांची टक्केवारी जास्त असते. हेच विधान भारतालाही लागू आहे.

3. आंतरराष्ट्रीय व्यापारात शेतीचे महत्त्व:

प्राथमिक क्षेत्राशी संबंधित अशा परंपरागत वस्तूंचे निर्यातीमधील महत्त्व कमी झालेले दिसते. चहा, कॉफी, तंबाखू, मसाल्याचे पदार्थ, काजू, ताग, सुती वस्त्र इ. शेतीमालाची व त्यापासून बनलेल्या वस्तूंची निर्यात अजूनही महत्त्वाची असून त्यापासून देशाला बहुमूल्य असे परकीय चलन प्राप्त होत आहे. त्यामुळे आर्थिक विकासाला आवश्यक असलेल्या यंत्रासामुग्रीची व कच्च्या मालाची आयात करता येते.

4. आर्थिक नियोजनात शेतीचे महत्त्व:

अजूनही भारतीय अर्थव्यवस्थेची समृद्धी ही बरीचशी शेतीच्या संपन्नतेवर अवलंबून आहे. शेती हा भारतातील वाहतूक व्यवस्थेचा मुख्य आधार आहे. कारण रेल्वे व रस्ते यांचा बहुतांश वापर हा शेतमालाच्या ने-आण करण्याकरिता होतो. आंतरप्रादेशिक व्यापारातील वस्तू या प्रामुख्याने शेतीच्याच आहेत. शेतीचा हंगाम चांगला झाल्यास शेतकऱ्यांजवळ पैसा येतो. अर्थातच त्यांची कयशक्ती वाढते. यामुळे उद्योग क्षेत्रातील वस्तूंची मागणी व किंमती वाढतात. परिणामतः उद्योगक्षेत्राची प्रगती होवू लागते.

परंतु अजूनही उद्योगक्षेत्रातील दरडोई उत्पादकतेच्या मानाने शेती क्षेत्रातील दरडोई उत्पादकता कमी आहे. यासाठी कृषीविकास अनिवार्य आहे. आर्थिक विकासात शेती विकासावर अधिक भर द्यावयास हवा.

5. औद्योगिक विकासाला शेतीची मदत:

देशाच्या कृषि विकासावरच औद्योगिक विकास हा अवलंबून आहे. विविध उद्योगांना लागणारा कच्चा माल शेतीतून पुरविल्या जातो. शेतीला आदाने पुरविणारे व शेतीउत्पादनाचा कच्चा माल म्हणून वापर करणारे उद्योग यात येतात. विकसनशील देशातील ग्रामीण भागाच्या परिवर्तनाचे एक महत्वाचे साधन म्हणजे शेती उद्योग होय. सुती व ताग कापड उद्योग, साखर, वनस्पती इ. उद्योग शेतीवर अवलंबून आहेत. बहुतांश लघु व कुटीर उद्योगांना आवश्यक कच्चा माल शेतीतूनच मिळतो. शेती व उद्योग यातील हा संबंध सेवाक्षेत्रालाही चालना देणारा ठरतो. कच्चा मालाच्या वाहतुकीमुळे अनेक सेवांना भरीव मदत होते. अशाप्रकारे शेती हे क्षेत्र औद्योगिक प्रगतीचा आधारस्तंभ ठरतो.

शेती व्यवसायाच्या आधारावर ग्रामीण औद्योगिक विकास झाल्यास ग्रामीण भागातील बेकारी नष्ट होवून देशातील आर्थिक विषमता कमी होवून अर्थव्यवस्था संतुलित राहण्यास मदत होते. एकविसाव्या शतकातील भारताचा उल्लेख 'नव-औद्योगिक देश' असा केला जातो. नव-औद्योगिक याचा अर्थ अमेरिकेसारखे जे निवडक औद्योगिक देश आहेत त्यांच्या पाठोपाठ असणाऱ्या मोजक्या देशांमध्ये आपली गणना होते आहे. विकासाचा वेग असाच राहिल्यास 2030 पर्यंत हा देश औद्योगिक देश म्हणून ओळखला जाऊ शकतो. भारताच्या या नवीन चेहऱ्याचा अर्थ असा की भांडवली वस्तू, टिकावू व इतर उपभोग्य वस्तू, अभियांत्रिकी उत्पादने, आधारभूत संरचना क्षेत्र, माहिती तंत्रज्ञान क्षेत्र, अवकाश संशोधन साहित्य इत्यादी क्षेत्रांमध्ये आपली देशी क्षमता वाढली असून अनेक बाबतीत आपण निर्यातही करीत आहोत ही सर्व प्रगती महानगरांमध्ये आणि मोठ्या शहरांमध्येच झाली. म्हणजे आपला 'नव-औद्योगिक' हा दर्जा मुख्यत्वे शहरांशी निगडित आहे, व त्यांची प्रगती स्पष्टपणे दिसते.

प्रश्न असा आहे की प्रगती झालेली किंवा होत असलेली ही शहरे म्हणजे संपूर्ण देश आहे काय? या शहरी विभागाच्या तुलनेत ग्रामीण विभाग किती आहे व त्याच्या विकासाची स्थिती कशी आहे? ज्यावेळी भारत विकासात अतिशय माघारलेला होता तेव्हापासून आजपर्यंत देशाची बहुसंख्य जनता ग्रामीण भागातील आहे. औद्योगीकरणामध्ये पुढे जाऊनही हे वास्तव फारसे बदललेले नाही.

तक्ता क्र. 1

शहरी-ग्रामीण लोकसंख्या

वर्ष	लोकसंख्या(कोटीत)		एकूण लोकसंख्येशी प्रमाण(टक्क्यात)			
	ग्रामीण	शहरी	एकूण	ग्रामीण	शहरी	एकूण
1911	22.04	2.56	24.60	89.6	10.4	100.0
1951	29.87	6.24	36.11	82.7	17.3	100.0
2011	83.30	37.70	121.0	68.84	31.16	100.0
2026 (प्रकल्पित)	93.20	46.80	140.00	66.57	33.43	100.0

स्रोत: कृषी आणि ग्रामीण अर्थशास्त्र

1911 ला भारताच्या एकूण लोकसंख्येचा 89.6 टक्के भाग ग्रामीण होता. नियोजनाच्या प्रारंभी म्हणजेच 1951 ला हे प्रमाण 82.7 टक्के होते. तर 2011 या वर्षीच्या जनगणनेनुसार भारताची 68.84 टक्के लोकसंख्या ग्रामीण आहे. लोकसंख्या -प्रकल्पनाद्वारे असे निदर्शनास येते की, 2026 यावर्षी देशाच्या ग्रामीण लोकसंख्येचे प्रमाण 66.57 टक्के राहिल. याचाच अर्थ असा की भारतातील शहरीकरण एका शतकात केवळ 21 प्रतिशतने वाढले आहे. कोवीड - 19 च्या काळात सरकारकारने जरी कृषी क्षेत्रावर बंधने आणली नव्हती तरीपण उद्भवलेल्या इतर परिस्थितीमुळे आपोआप या क्षेत्रावर तसेच ग्रामीण जनतेवर त्याचा परिणाम निश्चितच झालेला दिसून येतो.

यावरूनच देशातील ग्रामीण जनता तसेच कृषी क्षेत्रावर होणारा प्रभाव लक्षात घेणे गरजेचे ठरते.

कोरोना विषाणुच्या प्रादुर्भावामुळे कृषी क्षेत्रावर होणारा परिणाम:

1. कृषी व्यवसायावर झालेला परिणाम:

भारताच्या एकूण लोकसंख्येच्या सुमारे 58 टक्के हिस्सा हा शेतीवर अवलंबून आहे. कोरोनाच्या उद्रेकामुळे महाराष्ट्रातील शेतकऱ्यांचे पूर्ण व्यवहार ठप्प पडल्याने शेतकऱ्यांचे आर्थिक नियोजन बिघडले. लॉकडाऊनमुळे आठवडी बाजार बंद असल्याने तो प्रभावित झाला आहे. संचारबंदीमुळे सी व्हिटेमिनसाठी उपयोगात आणले जाणारे व तोडणीला आलेली लिंबू हे फळ देखील सोलापूर जिल्ह्यातील बार्शी तालुक्यातील मालवंडी या गावातील शेतकऱ्याला कोरोना विषाणुमुळे शेतातच टाकून देण्याची वेळ आली. कोरोना विषाणूने हाहाकार माजविल्यानंतर द्राक्ष उत्पादक शेतकऱ्यांची निर्यात बंद झाली. पोटच्या पोंरासारखी सांभाळलेली द्राक्ष बाग तोडायला मजूर नाही, बाजारात न्यायला व्यवस्था नाही म्हणून

बागायतदाराने स्वतःच्या हाताने आपली बाग तोडून टाकली. संचारबंदीमुळे व नाशवंत असल्याने आंब्याचे उभे पीक समोर असताना ग्राहक नसल्यामुळे आंबा उत्पादक शेतकरी अडचणीत सापडला. संचारबंदीमुळे व नाशवंत असल्याने आंब्याचे उभे पीक समोर असताना ग्राहक नसल्यामुळे आंबा उत्पादक शेतकरी अडचणीत सापडला. कापूस मकाची खरेदी बंद झाल्याने विक्रीअभावी घरात पडून असलेल्या कापसात पिसवा झाल्यामुळे शेतकरी हैराण झाले. ठिबक सिंचनाद्वारे टरबुज काकडी, टोमॅटो आदी पिके घेतली जातात त्यासाठी मोठा खर्च केला जातो. ही पिके निघण्याच्या काळातच कोरोनाची साथ पसरल्याने शेतात तोडणीअभावी खराब झाली.

2. फुलशेतीवर झालेला परिणाम:

हरित क्रांतीनंतर पारंपारिक विचारसरणी असणाऱ्या आमच्या शेतकऱ्यांने अन्नधान्य, फळे तसेच तेलवियांसोबतच फुलशेतीचा प्रयोग करण्याचे ठरविले. परंतु बाजारपेठेत फुले नेणार तेवढ्यात या कोरोनाने देशात प्रवेश केला. आणि शेतकऱ्यांची स्वप्ने धुळीस मिळाली. फुलांना ग्राहक तसेच योग्य बाजारपेठ न मिळाल्याने फुलशेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांनी शेतीतून निघालेली फुले उकिरड्यावर फेकून दिलीत. आधीच अडचणीत जीवन जगणाऱ्या शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती आणखीनच खालावली.

3. निर्यात कमी:

कृषी व्यवसायात येणाऱ्या विविध अडचणीमुळे कृषीक्षेत्रातून होणारी निर्यात कमी झाल्याने विदेशी व्यापारात निर्यातीचे प्रमाण कमी असल्याचे दिसून येते.

4. विदेशी चलन कमी:

निर्यातीचे प्रमाण कमी झाल्याने देशाला मिळणाऱ्या विदेशी चलनाचे प्रमाणही बरेचसे कमी झालेले दिसून येते.

5. आर्थिक स्थिती खराब:

कोवीड-19 मुळे कृषी क्षेत्रावर झालेल्या प्रतिकूल परिणामामुळे आधीच दारिद्र्यात जीवन जगणाऱ्या शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती आणखीनच खालावली. भूमीहीन मजुर तसेच कृषी व्यवसायाशी संबंधित इतर घटकांनाही या काळात विनामजुरी जीवन जगण्याची वेळ आल्याने त्यांची आर्थिक स्थिती अधिकच खालावलेली दिसून येते.

6. शेतीच्या येणाऱ्या हंगामावर परिणाम:

मे, जून, जुलै हा कालावधी शेतीच्या दृष्टीने अतिशय उपयुक्त असणारा कालावधी होय. या काळात शेतीच्या येणाऱ्या नवीन वर्षात घेण्यात येणाऱ्या पीकांची पूर्वतयारी याच काळात करण्यात येते. परंतु कोवीड-19 मुळे शेतकऱ्यांना मजुरांपासून तर खतांपर्यंत ज्या आवश्यक सोयीसुविधा काळात उपलब्ध व्हायला पाहिजे ते न मिळाल्याने त्यांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागत आहे.

7. विपणनाची सुविधा उपलब्ध नसणे:

शेतीतून निघालेल्या उत्पन्नाला योग्य किंमत मिळावी यासाठी त्याला विविध बाजारपेठांचा शोध घ्यावा लागतो. पूर्वीपेक्षा आज आमचा शेतकरी बराचसा जागृत झालेला आहे. परंतु नेमके कृषीमाल विकण्याच्या कालावधीतच लॉकडाऊन सुरू झाल्याने दळणवळणाच्या सुविधा नसल्याने त्याला आपला शेतीमाल योग्य बाजारपेठेत नेऊन विकता आला नाही. याचा परिणाम त्याच्या पुढील हंगामाच्या पैशाच्या तरतुदीवर झालेला दिसून येतो.

निष्कर्ष:

अशाप्रकारे कोवीड-19 या महामारीच्या देशातील प्रवेशामुळे कृषिक्षेत्रावर जरी शासनाने विविध बंधने लादली नसली तरी, कृषी व्यवसायाशी संबंधित अनेक गतविधींवर त्याचा आपोआपच परिणाम झालेला दिसून येतो. तेव्हा या परिणामाची तीव्रता कमी व्हावी यासाठी देशातील कृषी विद्यापीठांनी पुढे येऊन शेतकऱ्यांना कृषीपुरक तसेच आधुनिक तंत्रज्ञानाने युक्त शिक्षण व प्रशिक्षण देऊन कृषी पुरक उद्योग करण्यास प्रोत्साहन देणे गरजेचे आहे. जेणेकरून कोवीड-19 सारख्या महामारीतही आमचा शेतकरी येणाऱ्या अडचणींना सामोरे जाऊ शकेल. तसेच कृषिक्षेत्रात सतत नवनवीन संशोधने होऊन ती संशोधने ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांपर्यंत कसे पोहोचेल याचेही चिंतन करणे गरजेचे आहे. कारण शेतकरी हा आमचा अन्नदाता आहे. दोन वेळेचे जेवण आम्हाला कृषीमधूनच मिळणार आहे. हीच प्राथमिक गरज आमच्या देशातील लोकांची पूर्ण जर झाली नाही तर देशाचा पुढील विकासाची गती वाढणे शक्य नाही. शासनाने जाहीर केलेल्या 20 लाख करोडच्या पॅकेजमध्ये सूक्ष्म उद्योग सुरू करण्यासाठी आमचा शेतकरीही कसा सहभागी होईल हाही एक छोटासा प्रयत्न होणे गरजेचे आहे. अशाप्रकारे आमच्या कृषीअर्थव्यवस्था असणाऱ्या देशातील शेतकऱ्यांच्या आवश्यक गरजा पूर्ण करण्यासाठी शासन, अधिकारी वर्ग, शेतकरी तसेच समाजातील विविध तज्ज्ञ लोकांनी आपसात समन्वय ठेवून कृषी क्षेत्रात सुध्दा आमुलाग्र बदल घडवून आला पाहिजे. तरच खऱ्या अर्थाने आमचा देश विकसित होऊ शकेल.

संदर्भ सूची:

1. डायग्वहाने, डॉ. उषा, खापेकर, डॉ. भावना, कावडकर डॉ. वंदना, 'भारतीय अर्थव्यवस्था-1', प्रथम आवृत्ती, 2018, साई ज्योती पब्लिकेशन नागपूर.
2. शास्त्री, डॉ. सुधाकर दा., देहलीवाल, डॉ. प्रकाश, भारतीय अर्थशास्त्र, प्रथमावृत्ती, जून 2018, विश्व पब्लिशर्स अॅन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स, नागपूर.
3. कविमंडन, डॉ. विजय, कृषी अर्थशास्त्र, मंगेश प्रकाशन नागपूर
4. झामरे, डॉ. जी. एन., भारतीय अर्थशास्त्र, पिंपळापूरे अॅन्ड कं. पब्लिशर्स नागपूर.
5. mr.wikipedia.org/wiki/
6. marathi.thewire.in/icmr-community-transmission-hotspots-study
7. my Gov. Corona Newsdesk.